

ADATOK A MÁTYÁS-MONDAKÖRHÖZ

FERENCZI IMRE

TÓTH B. a múlt század végén a Magyar anekdotakincs c. gyűjteménye I. kötetében nyolcvan Mátyás-anekdotát, illetve -adomát adott közre.¹ Legtöbbet GALEOTTO-tól vett át.² A forrásmegjelölésben találkozunk SZÉKELY ISTVÁN (1558) és HELTAI GÁSPÁR (1575) krónikájával, továbbá egész sor olyan historikus, író és költő nevével, akik a XVII—XIX. század folyamán újabb történetek és közmondások feljegyzésével, valamint a hagyományból származó mesék és anekdoták verses vagy prózai földolgozásával gyarapították a Mátyás-mondaciklust.³ A nép ajkáról származó, folklorisztikai értelemben elfogadható szöveget csupán a NYELVÖRBŐL átvett két adat képviseli.⁴

TÓTH B. gyűjteményének megjelenése óta hét évtized telt el, és szépítés nélkül megállapíthatjuk, hogy a Mátyás-mondák gyűjtése terén korántsem tettünk eleget. Ma is példamutató KÁLMÁNY L. szorgalma,⁵ s noha több kitűnő tanulmány foglalkozik e témával, mégsem lehetünk elégedettek a Magyarság Néprajza III. kötetében olvasható folklorisztikai jellemzéssel.⁶ A Mátyás-hagyomány ügyét napirenden tartó kutatóink ismételten szorgalmazzák a gyűjtést. Igazolással és okulással szívesen hivatkoznak a szomszéd népek körében összegyűjtött epikumra.⁷ Kétségtelen, van mit megszívlelnünk. KUZELYA Z. szláv,⁸ LINTUR P. kárpátukrán,⁹ KOMOROVSKY J. szlovák,¹⁰ GRAFENAUER I. szlovén¹¹ vonatkozású monográfiája, valamint BELLOSICS B., ERNYEY J., PRÉM J., SZEGEDY R., SZEKULICS G., SZÉMÁN J. és VRÁBELY M. hazai publikációi¹² meggyőzően bizonyítják, hogy Mátyás szomszédaink népköltészetének is kiemelkedő hőse. Ha még várat is magára, bizonyos, hogy a magyar nyelvterület közel öt évszázados emlék- és mondahagyománya vaskos kötetet tölt majd meg, s méltó helyet foglal el a Kelet-Európa egyik legszebb és legtanulságosabb népköltészeti témakörét ismertető monográfiák sorában. Milyen sok a tennivaló! Sokrétű feladatot jelent az írói és költői feldolgozások hagyományformáló szerepének értékelése,¹³ a népszerűsítő hírlapi tárcák és tájismertető cikkek jelentőségének tisztázása, s nem utolsósorban a tankönyvek inspiráló hatásának mérlegelése. SZENDREY Zs. rendszerező munkája¹⁴ is folytatásra vár. Az újabb tájmonográfiák adatainak kiaknázása, és a máig feljegyzésre váró lokális jellegű emlékmagyag egybegyűjtése sem mellőzhető. A népköltészeti szövegek lehetőség szerinti teljes számbavétele és összegyűjtése alapfeltétele annak, hogy megértsük a lokális- és vándortémák egymáshoz való viszonyát, illetve eltérő viselkedésük mibenlétét. Így lesz módunk feleletet adni a történeti alakulásban és a nyelvi-etnikai egységben mutatkozó sajátosság lényegére,¹⁵ s hogy milyen analóg tendenciák jelentkeztek a kelet-európai térségben a Mátyás-epikum alakulásában.¹⁶ Az összehasonlító jellegű vizsgálatok terén elért eredmények¹⁷ és a mondakörünk eredetének tisztázására irányuló sikeres, de nem teljes megoldást adó kísérletek¹⁸ a műfaj-történeti és a

motivumtörténeti kutatás folytatására,¹⁹ s vele párhuzamosan a népi szövegek további lendületes gyűjtésére inspirálnak.²⁰

E meggondolásokkal adom közre a monda- és mesegyűjtő útjaim során feljegyzett és hangszalagon rögzített Mátyás-történeteket.²¹ Ezúttal az északkeleti országrészből, a dunántúli Ukkról és a Kelet-Szlovákiából származó adatokat közlöm. A rokonváltozatokat állítom egymás mellé 1, 1/a, 1/b, ..., 2, 2/a, 2/b, ..., stb. megjelöléssel. Téma-sorrend: A megkoronázás, Mátyás kémeket küld az országba, áruhát ölt, hogy közelről lássa az ellenség erejét. Járja az országot, hogy megismerje népét, igazságot tanul és oszt, az arra érdemeseket megjutalmazza. Az összetartozó variánsok utolsó tagjához fűzött jegyzetben utalok a mondatípus irodalmára.

1.

Mátyás király szegény ember fia vót. Egy gazdaemberről szógált.

Úgy vót valamikor régen, hogy mikor királyt választottak, a koronát repítették. Felrepült, mer olyan varázslata vót. És akinek rászállt a fejére, azt tették meg királynak.

Hát hiába repítették. Sok urak, grófok, bárók vótak ott, de nem szállt a fejére egynek se.

Hát Mátyás szógált, szántogatott a gazdájával. Azt mongya a gazdája neki:

— Királyt választanak, mink meg itt vagyunk!

Hanem a királyi korona nem szállt le senkire. Azt mongya Mátyás:

— Nem is lesz abbul semmi, ha én ott nem leszek, mer a király csak én lehetek.

A gazdája erősen ránézett.

— Mit beszélsz te haszontalan?

— Majd meglássa, hogy király leszek!

— Na, akkor elhiszem, ha a száraz *isztikém* leszúrom a földbe, és mire visszagyűjjünk a fordulóból, hát kisarjadzik.

Mikor visszajöttek, mit lát a gazda, hogy kisarjadzott az *isztike*. Mán levél is van rajta! Akkor a gazda letérgyelt a szógája előtt.

— Elhiszem, hogy te leszel a felséges király. Ilyen nagy csudát még nem látott senki!

Akkor elindultak Budára, ahun a koronát repítgették. Mikor Mátyás király odaért, fellökték a koronát és egyenest Mátyás fejére szállt.

Na, az urak felzúdultak, hogy nem hagyhatjuk azt. Hát szegénybül legyen király?! Így tanakodtak. Akkor Mátyás királyt bezárták egy disznóólba. Felrepítették a koronát, de csak a disznólakásra szállt, Mátyás fejére. Háromszor is felrepítették, mer nem akartak beletörődni a döntésbe. Mégis odarepült, le a disznólakásra.

Nem tudtak az urak mit tenni, Mátyás lett a király.

*Plešány (Bodrogszentes), Szlovákia.*²²

1/a.

Mátyás sose lett vóna király, ha az urakon áll. Mert az úgy történt, hogy negyven ezer ember választotta meg a Duna jegén. Hallották az országpalotából:

— Éljen Mátyás király!

— Mi ez a zaj? — kérdi az egyik főúr.
 — Uram, óriási tömeg kiáltotta, éljen Mátyás király.
 Lett oszt nagy tanácskozás. Csak megválasztották osztán.

*Ukk (Veszprém m.)*²³

2.

Egyszer Mátyás király kémeket küldött a nép közé. Nagy volt az adó, és azt akarta tudni a király, hogy mit csinál a nép. Mikor megérkezett a kém, kérdi a király:

— Na, mit lácc?
 — Búsul a nép, felséges atyám.

Na, akkor mégeccer kiküldte. Akkor is ugyanezt látta. Majd harmaccor megérkezve jelenti a kém, hogy esznek-isznak, mulatnak a népek. Akkor mongya Mátyás, hogy most már baj van, segíteni kell.

*Kishódos (Szabolcs-Szatmár m.)*²⁴

3.

Mátyás egy nagy kereket hajtott az úton, drótos ruhába. Az ellenség táborába akart szétnézni. Bement. Valamelyik ottani még mondta is:

— Olyan ez, mint Mátyás király.

Másnap mán csak egy kiskereket hajtott vissza. Be is vette a várat még akkor nap. Bécsbe ment be parasztruhába, hajtotta maga előtt a rossz kereket. Akkor foglalta el Bécset, maga kémlelte ki.

*Ukk (Veszprém m.)*²⁵

4.

Mátyás király jó király volt. Átöltözött parasztnak, és úgy járta az országot. Meggyőződött, hogy bánnak az urak a paraszttal, a szegény emberrel. Ott helyszínen megbüntette őket.

*Hámory (Szlovákia)*²⁶

5.

Mátyás király járkált az országba mindenfelé a népek között. De nem királyi ruhába, hanem csak úgy, parasztosan.

Lakott a puztán egy *bacsú*. És Mátyás király éccakára odaért. Odament szállásra. A *bacsú* jó vacsorát főzött, jó paprikás bárányhúst. Megvendégelte a királyt, de a *bacsú* nem tudta, hogy Mátyás király van nála.

Leültek vacsorálni. A bográcsból ették a paprikás báránypecsenyét, egy bográcsból mind a ketten. Mikor vették a húst, Mátyás király mindig a *bacsú* elé nyúlt. A *bacsú* nem hagyta annyiba. Rácsapott a kanállal a kezére.

— Magad elől vegyél, ne a másik elől! Nem tudod, hogy Mátyás király hogy mongya? Mindenki maga elibül vegyen!

Mátyás király nem szólt semmit. Maga elől szedte a húst, oszt így megvacsoráltak. Majd lepihentek aludni. Mikor reggel felkeltek, újfent hozzáfogtak a pecsenyéhez, és megfrüstököltek. Mátyás tudta a rendet, maga elől vette a húst.

Majd kezdett búcsúzni a *bacsútól*:

— Köszönöm szépen a szállást, meg a jó vacsorát, meg a jó früstököt. — Akkor kigombolta magán a kabátját. — Nézd meg, királynak ütöttél a kezefejére!

A *bacsú* annyira megijedt, hogy letérgyelt előtte.

— Kegyelem árva fejemnek, felséges király atyám!

— Nincs semmi baj; mert Mátyás király is azt mongya: „Az az igazság, hogy mindenki maga elől egyen!”

Elköszönt, elbúcsúzott, ott hagyta Mátyás király a *bacsút*.

Hát ennyi vót, így történt.

*Plešány (Bodrogszentes), Szlovákia.*²⁷

5/a.

Egyszer Mátyás király felötözött diákruhába. Elment megnézni a pásztorokat. Az egyik pásztor megkínálta *öhönnel* a királyt. A király el is fogadta a meghívást. De ahogy ettek, hát a király csak a húst ette inkább, a krumplit meg otthagya. Az öreg pásztor ráütött a kezire a kanállal.

— Nem úgy úrfi, krumpli is van a bográcsba!

Mátyás nem szólt semmit, mert látta, hogy a pászturnak igaza van.

*Biri (Szabolcs-Szatmár m.)*²⁸

6.

Mátyás király ment egy kösségbe. Abba a kösségbe a kösségi jegyzőség hordatta a fát a szegénységgel az udvarra. Mátyás király nézi oldalról. Akkor hozzá megy egy hajdú, és azt mongya:

— Tán maga is odaállna és hordaná a fát?

Mátyás király azt mongya neki:

— Napszámra vagy csak ingyen?

Akkor a hajdú fogta a nádvevesszőjét, odavágott neki. Azt mongya:

— Itt a fizetés, takarodjál, horgyad a fát!

Mátyás király fogta magát, és hordta a fát. Ahány fadarabot odatett, mindre ráírta a nevét. Mikor elgyött az este, elszédelegtek széjjel, Mátyás király is elment. Majd napok elteltével Mátyás király újra visszament. Kérdezte, hogy van ez a fa, hogy került oda. De mán akkor királyi ruhába volt. Mi újság a kösségbe, megbecsülik-e a szegényt. Azt mondták a bíróék, rendbe megy minden. Elmennek a bíró udvarára, oszt azt parancsoli a király:

— Hányiátok szét azt a boglya fát! Mit írtál ezekre? — rakta Mátyás király.

Akkor a bírót bilincsbe verette. A büntetést rászabta, amért a kösségbe a népet rabszolganak hajtotta. Azér mongyák most: Meghalt Mátyás király, oda az igazság.

*Vajdácška (Borsod-Abaúj-Zemplén m.)*²⁹

7.

Mátyás király nem tartózkodott a katonaság közt, hanem járt össze-vissza az országba, és nézte minden boldog és boldogtalan ember hogy él. Ahogy ment, a kövesdi várból indult, és a körtvélyesi csárda felé tartott. Szolgáló mosogatott az udvaron, és kérdezte:

— Mit dolgozik maga nagylány?

Azt mongya: — Mosogatok az ebéd után.

Kérdi Mátyás király: — Mi újság erre? — De csak egyszerű parasztruhába volt Mátyás király, és a lánynak Mátyás igen megtetszett.

Azt mondta a lány: — Megmondanám, de nem merem.

— No, csak mongya meg!

— Hát — azt mongya — messze teccik utazni?

— Gyüttem ebbe a kocsmába valamit meginni.

A nő azt felelte: — Ha sok pénz van magánál, ne sokáig tessék itt megmaradni.

Mátyás király nagyon felgondolta az eszét, hogy mire mondta a lány, hogy ne soká maradjon. Váltig faggatta a lányt, de az semmiképpen nem akarta neki megmondani. Pénzt ígért neki, minden ígéket, csak mongya meg, mér mondta ezt neki. Addig beszélt, míg azt mongya a lány:

— Itten mán sok embert elláttak, nehogy maga is úgy járjon, mint a többi.

Erre Mátyás király lehúzta az ujjáról a gyűrőt, és azt mondotta a lánynak:

— Itt ez a gyűrő.

Ő bemegy ide mulatni, s mikor fogja látni, hogy ő mán nagy mulatásban van, ő majd fogja a kocsmáros, meg a kocsmárosnét szóval tartani, a pénztárcáját kivágja az asztalra, hogy lássa a kocsmáros, hogy sok pénz van nála. Akkor a lány fusson a kövesdi vár fele, az őrség a kapuban áll. Mongya meg neki, hogy eresse be útet a parancsnökságra.

A lány futott, szaladt.

— Hopp, álljon meg, mit akar!?

A lány váltig jajgatott, hogy a várkapitánnyal akar beszélni. A kapitány éppen jött ki fele, de a lány nem tudott neki mesélni, hanem csak a gyűrőt adta át. A kapitány mingyán aláromot fújatott, mingyárt huszárok lóra, és zajlottak a körtvélyesi csárda felé.

Amikor odaértek, hallják benn a nagy zajt. Rögtön vezényelt a parancsnok:

— Lóru!

Leszállottak rögtön, berohantak a csárdába. Nagyon viaskodtak Mátyás királlyal a kocsmáros. Mingyárt oszt lekapták a kocsmáros, meg a feleségét, és rögtön kezdték kereskedni. A pincébe mán tizenkét lélek volt megölve. Így a kocsmáros feleségéstől kivégezték, és Mátyás király a lánynak azt hagyta, hogy itt ez a csapat katonaság, akit választ magának, az lesz a férje. És akkor Mátyás király a kocsmát és a helységet a lánynak meg az urának hagyta, akit akkor választott.

Mátyás király ilyen igazságot tudott csinálni.

7/a.

Vót Mátyás király uralkodása alatt itt a Bodrog mentén, Zemplén megyében egy kis falucska. Mátyás körútjában egyszer elesteledett, betért a kis falucskába, gyalogszerrel. Nem ismerte senki. Bement egy házba szállást kérni, de bizony nem adott neki senki, nem adtak neki szállást. Végül is egy fiatalasszonynál kopogtatott be. Az asszony azt felelte neki:

— Nagyon szívesen adnék szállást, ha a férjem idehaza volna.

Erre Mátyás király kérdést intézett hozzá:

— Hol van a férjed?

— Már három napja elment a vásárra, Királyhelmece. Elhajtott két ökröt, és már tegnap itthol kellett volna neki lenni, de még mindig nem jött haza.

Addig rimázkodott neki Mátyás király, míg aztán adott neki szállást az istállóba. Majd reggel, mikor felkeltek, bement Mátyás király a házba, megköszönte a szállást, és avval az asztalon hagyott egy zacskó aranyat. A zacskóra fel volt írva: Mátyás.

Akkor eszmélt az asszony rá, hogy kinek adott szállást. Nagyon félt, hogy dúrván bánt az uralkodóval, hogy az istállóba adott neki szállást. Talán még utókövetkezményei is lehetnek. De másképp történt a dolog.

Mátyás király már hallott az abba az időbe ösmert zompodi csárdáról, amelyben a kocsmáros sok embert eltett láb alól, és a pénzt meg kirabolta. Az Ágóc faluból egyenesen odavette az útját. Amint megérkezett a zompodi csárdába, megkérdezte a kocsmárost, hogy van-e jó bora. Erre az a legjobb borát felhozta, és adott egy pohárral az uralkodónak. — De nem ismerte, hogy az az uralkodó! — Mátyás nem itta meg a bort, hanem ahogy a csárdás félrenézett, abba a pillanatba kiöntötte. Erre Mátyás király aszongya:

— Igazán csapláros, jó bora van. Aggyon még egy pohárral!

De ezt is kiöntötte, mikor a kocsmáros félrenézett. Ekkor már Mátyás király tettetett jókedvvel ismét szólt hozzá:

— Az angyalát, igen jó bora van! Hozzon még eggyel!

De ezt se itta meg, hanem kiöntötte. Majd aztán mongya a kocsmárosnak, hogy fizetek. Benyúlt a kebelébe, kivette a zacskót, és odacsúsztatott neki egy aranyat. De vót a zacskóba búven, mert amikor a kocsmáros meglátta, felcsillant a szeme, és a vendéget magára hagyta. Ez alatt a konyhába felkapta a nagykest, és kifente jó élesre. Míg a kocsmáros ezzel foglalkozott, addig a szógáló beszaladt az ivóba. Aszongya Mátyás királynak — persze nem tudta, hogy Mátyás király az —, hát aszongya az idegennek:

— Az istenre kérem, meneküljön, mer a gazdám mán kifente a kest, hogy magát megölje.

Erre Mátyás király azt felelte:

— Ha vóna egy kis ideje gyermekem, szalaggyon el a kövesdi várba. Itt van ez a gyűrű, aggya át ezt a várkapitánynak, és mongya meg neki, hogy a gyűrű gazdája a zompodi csárdába van. Egy század huszárral azonnal itt legyen!

Persze, hogy a lány átadta a gyűrűt a kapitánynak, az azonnal megismerte, és egy század huszárral készen állt. Legnagyobb sebességgel rögtön a zompodi csárdába vágattak.

Persze, míg a lány odajárt a kövesdi várba, addig a kocsmárost elragadta a kincsvágy. Utána se nézett, hogy hol van a cselédlány, hanem mer az aranyok bántották, megtámadta a vendéget a nagykesttel. A vendég védekezett, ahogy csak

lehetett. Szaladgált körül az asztalon. A kocsmáros is szaladgált körös-körül utána, és nekiszögezte a kést, de Mátyás kikerülte a döfést mindég. Ez a kocsmárost még nagyobb méregbe hozta. Végül mán Mátyás király is nagyon ki volt fáradva. Mán úgy volt, hogy feladja a reményt, de aztán nagy zajra lett figyelmes, mert megérkeztek a kövesdi huszárok. Elállták az ajtókat. Persze megtudta mán a kocsmáros is, hogy kivel van dóga, mikor meglátta a huszárokat. Térdre vetette magát az uralkodó előtt, mire az azt felelte:

— Istennél a kegyelem!

Megkötözték a kocsmárost és hozzákezdtek vallatni. Végül levezette a huszárokat a pincébe, ahol harminc embernek a hulláját találták meg. Felszedték a hullákat a pincéből, tisztességes temetést rendezett nekik Mátyás király, a kocsmárost pedig a legközelebbi fára felakasztották. A szolgálólányt férjhezadta maga Mátyás király, és gazdagon megjutalmazta. De az ágóci asszonyt is férjhezadta, mert az ő urának a hullája is ott volt a pincébe. A huszárok közül választott magának férjet, és azt is gazdagon megjutalmazta.

Az emléke még ma is fennáll a csárdának. *Szomátra* és Bodrogszerdahely között van a csárda romja. Ott lóg a kocsmáros még most is a fán a kötéllel.

Vajdácska (Borsod-Abaúj-Zemplén m.)³¹

7/b.

Vót ecker egy kocsmáros Szomotoron. Az olyan vót, hogy ha például meglátta, hogy jó vendég van nála, dupla pénzt számított. Mindnek duplán számította az árat.

Egy alkalommal Mátyásnak a fülibe jutott, hogy mit csinál a szomotori kocsmáros. Majd egy nap odakerült Mátyás király. De már megbeszélte a kísérőjével, hogy ha majd valami zajt hall, fusson a várba katonaságér.

Bement Mátyás király, a kísérője meg kinn maradt. Kért vacsorát, és közbe meg arany pénzzel jáccott az asztalon. A kocsmárosnak mingyán szembetűnt, hogy ez gazdag ember lehet. El is határozta, hogy végez vele, megöli.

Oszt azt mondta Mátyás király, hogy itt fog aludni, szállást kér. A kocsmáros így szólt:

— Hogyne, nagyon szívesen adok helyet!

Mátyás lefeküdt. Amikor gondolta a kocsmáros, hogy elaludt, odalopózkodott. Bement, és osztán le akarta szúrni egy nagy késsel. De Mátyás király csak úgy tett, mintha aludt volna, de mingyán felugrott. Birkózni kezdtek, de Mátyás mingyán jelt adott a kísérőjének. Ment is trapba a lovakkal a kövesdi várba. Szólt a kapitánynak, oszt onnan kiszállt a katonaság. Körülfogták a kocsmát, betörték, és megfogták a kocsmárost. Egyenesen fel is akasztották.

Két-három éve csak, hogy a fa kidőlt. Egy nyárfa vót az. Egy nyolc-tíz tagú cigánycsalád lakott az odújában. Erre a fára akasztották azt a kocsmárost.

Borša (*Borsi*), Szlovákia.³²

7/c.

A *Borsi-háton* vót egy kocsmá, és abba lakott egy kocsmáros. Olyan ember vót, hogy akinél sok pénzt látott, azt meggyilkolta. Hát Mátyás király mán hallott erről a dologrul, meg akart rúla győződni. Nem királyi pompába ment, de egyszerű munkás ruhába. Betért a kocsmába, kért egy pohár bort. Aranypénzzel fizetett, és úgy alkalmazta, hogy a kocsmáros lássa, milyen sok pénz van nála. Na, akkor mán látta, hogy a kocsmáros fente a fogát az aranyakra!

Vót a kocsmárosnak egy szógálója, és Mátyás a jánnal megbeszélte a dógot. — Itt az aranygyűrű. — Odaadta a jánnak, hogyha látja, hogy a kocsmáros út bán-tani akarja, szalaggyon, ahogy csak bír. A kövesdi várba akármék tisztnek aggya oda a gyűrűt, és mongya, Mátyás király bajba van a kocsmába.

Így is vót. Mikor a jány odaadta a gyűrűt, egyenest lúhátra ültek a huszár-katonák. Ahogy csak bírtak, úgy hajtottak, minél gyorsabban. A kocsmáros meg az álláson körös-körül kúrgatta Mátyás királyt, de nem is gondolta, kicsoda. Meg akarta ölni a pénzéért. Ahogy kúrgatta, a király mindig kijáccotta.

De mán akkor megérkezett a katonaság. A kocsmárosot megfogták, és egyenest akasztófára ítélték. Szomotoron egy óriási nyárfára akasztották. *Mátyás király fája* vót ez, így nevezték.

*Plešány (Bodrogszentes), Szlovákia.*³³

8.

Mátyás király nagyon szép király volt. Volt egy báró, akinek volt egy nagyon szép lánya. A báró kihirdette, kihírlapoltatta a lányát, és azt is hozzátette, hogy annak adja a lányát, aki meg tuggya mondani, hogy milyen tulka van a bárónak.

Mátyás király is meghallotta ezt, de ő se tudta, hogy milyen tulka van a bárónak. Elment megnézni a lányt, mert ahogy az újságba látta a képét, hát nagyon megtetszett neki. El is ment. A lány is beleszeretett Mátyás királyba, mert szép volt.

Hiába volt Mátyás szép ruhába, azt mondta a báró, hogy ha meg tudja mondani, hogy milyen tulka van, csak akkor aggya hozzá a lányát. Akkor a báró kocsisát környékezte meg a király. Mátyás ígért a kocsisnak sok pénzt, ha elárulja a titkot. De a kocsis nem akarta elfogadni.

— Nekem akkor bajom lesz, ha a gazdám elárulom — mondta a kocsis. De csak elárulta, hogy Tetűtulok. Akkor Mátyás megajándékozta a kocsisat.

A kastélytól nem messze ekhós cigányok laktak. Mátyás odament, vett egy nagyon rossz cigányruhát, még egy rossz lovat szekérrel együtt. A lú olyan rossz volt, hogy alig bírt menni. Azon ment Mátyás a báróhoz. Mikor a báró meglátja a fogatot, meg a rajta ülőt, hát ezt mondja:

— Mért nem visztek annak a kóduznak valamit enni?!

A cselédek szót is fogadtak. De mán a kocsis tudta, hogy nem kóduz az, de nem szólt. Akkor beüzent a király a bárónak, hogy egy pár szava volna nála. Akkor üzente, hogy menjen be. Mikor bement Mátyás, hát kérdi a báró:

— Mit akarsz te?

Akkor mondja Mátyás, hogy ő a lányáért jött.

— Majd, ha megmondod, hogy milyen tulkom van — felelte a báró.

— Tetűtulok — felelte Mátyás.

— Elzu! Öltözni! Menni kell neked is!

Ekkor a lány nagyon sírt, hogy ő nem megy el azzal a csúf legénnyel. De csak el kellett menni, mert megmondta, hogy milyen tulka van a bárónak. Egy kevés útravalót csomagoltak a lánynak. Mennek, de a rossz lú majd felbukott, mindig az orrára akart esni. Majd a lánynak feltűnt, hogy Mátyás olyan sok mindent hozott enni. Megyen a rossz lú. Elérnek egy nagy falka jószágot. Akkor azt mondja Elzuka:

— Vajon kié lehet ez a sok szép jószág?

Akkor mondja Mátyás király:

— Nem tudom.

Akkor a lány sírt, hogy őt miért adták egy cigányhoz. Mátyás meg csak vigasztalta, hogy ne sírjon. Akkor, ahogy mennek, hát mondja Mátyás a lánynak:

— Majd te errül dugod ki a fejed a sátor alul, én meg amarrul. Egyik helyen adnak két tojást, meg egy kis avast.

Úgy is vót. Akkor mentek tovább. Megint találtak egy nagy disznónyáját, de annak nem lehetett látni szélit-hosszát. Akkor mondja megint Elzuka:

— Vajon kié lehet ez a sok szép nyáj? Jaj, jaj, az mind a királyé. Miért is mentem egy cigányhoz, mikor Mátyás király kért feleségül!? Most meg egy koldussal kell megérnem.

Mentek tovább, de a lány tovább sírt. Akkor megint találnak egy nagy falka juhot. A lány megint kérdi:

— Vajon kié lehet ez a nagy nyáj?

Erre felelte Mátyás:

— A Mátyás királyé.

— Jaj, jaj, ez a sok juh most mind az enyém volna, ha Mátyáshoz adtak volna feleségül!

Na oszt mentek tovább. A rossz lú csak úgy *vergelt*, ki akart döglenni. Akkor találtak egy nagy méhest. Sok vót. Szebbnél-szebb. Nem lehetett látni a szélit-hosszát, olyan sok vót. Akkor a lány megkérdezte, hogy vajon kié lehet az a sok méhes. Akkor mondta Mátyás, hogy Mátyás királyé. Akkor a lány jajgatni kezdett megint:

— Jaj, jaj, mért nem adtak engem Mátyáshoz, akkor ez is az enyém lenne!

Akkor mentek tovább. Mátyás rángatta a lú száját, mert az nem akart tovább menni. Elértek egy szép kastélyhoz. Azt kérdi a lány:

— Vajon kié lehet ez a szép kastély?

— Mátyás királyé — felelte Mátyás.

— Jaj, jaj, nem lett az enyém, csak egy ilyen cigányhoz adtak — jajgatott a lány.

Akkor elértek egy kunyhóhoz. Egy asszony már várta őket, aki nagyon kedvesen fogadta a lányt. Be volt előre tanítva, ahogy Mátyás kitervelte. Mátyás bemutatta az asszonyt, mint nagymamát. A lány csak nézett széjjel, és nagyon megijedt, még edényt se látott a kunyhóba. Kérdezte is Mátyást, hogy miből fognak enni és megélni. Akkor azt mondta Mátyás:

— Csinálunk többől tányért és kanalat, és meg fogunk élni. Én majd járok a kastélyba, te meg edényt fogsz árulni.

Akkor elmentek Elzukával egy szövetkezetbe, és megvettek egy csomó edényt. A koldus csinált egy kis sátort, és odatették az edényt, hogy Elzuka árulja, hogy nyerjenek egy kis pénzt. Úgy is vót. Akkor Mátyás felvette a királyi ruháját, és a legszebb lóra ült, és elment a piacra. Elzuka nem ismerte meg, hogy kicsoda, hogy az ő férje. Ekkor Mátyás ment, és az edény közé hajtattott a lóval, és összetörette. Akkor

a lány sírt, hogy ő most mit fog otthon mondani. Mondta, hogy rendőrkézre adja ezért. Akkor Mátyás mondta, hogy ne adja rendőrkézre, és adott neki az edényért háromszáz forintot. Akkor azt mondja:

— Na, fiatalasszony, megeleégedsz velem?

Visszament Mátyás király a kastélyba, és ismét a koldusruhába öltözött. Akkor visszament Elzúkához, hogy segítsen neki pakolni. A lány panaszkodott, hogy mit csinált az edényeivel egy úr. Akkor kérdezte Mátyás:

— Mennyit adott a kárért?

— Háromszáz forintot.

— Ó, Elzúkám, akkor hónap is kipakolunk, hogy hogy törje össze.

Akkor este, hogy lefeküdtek, mondja Mátyás:

— Egy hét letelt. Hónap is kivisszük az edényeket.

Majd egyszer azt mondja Mátyás:

— Na, Elzúkám, a kastélyba nagy néveste lesz. Én felöltözöm bőrruhába. Te is kötöl egy bőrkötőt. Tökből két edényt csinállok. Majd az ajtóba vársz, és az egyikbe csigalevest, a másikba pedig töltöttkáposztát hozok. A vászonkötőbe kalácsot, a bőrkötőbe meg mást teszel. Én elmegyek fát vágni, és ott találkozunk.

Úgy is vót. Hazahozott sok jót a lány. Akkor másik szombaton megint mondja Mátyás.

— Most is ötözz fel, és hozd a két edényt!

Úgy is lett. A lányt megpakolták, de akkor Mátyás elhívta a lányt táncolni. Kiömlött a leves, a káposzta és a kalács. A lány nagyon jajgatott, nagyon szégyellte magát. De akkor mondta a király:

— Elzúkám, hát én voltam az a koldus. Nem kell már több levest vinni!

Akkor megfürdették a lányt, és bársonyba öltöztették. Mátyásé lett a lány. Így aztán éltek boldogan, és tán most is élnek, ha meg nem haltak.

Kék (Szabolcs-Szatmár m.)³⁴

9.

Egyszer Mátyás király kiment az aratókhoz. Két vállalkozó elibe sietett. Mondták a királynak, hogy nagyon rossz a vetemény, nem keresnek benne semmit. Mátyás király azt mondta:

— Felvállaltátok, dógozzatok tovább!

Na, azt mongya az aratóknak:

— Mi az, hogy három el tud tartani kilencet, de kilenc hármát nem?

Az aratók nem tudták megmondani. Azt mondta Mátyás:

— Hónap jövök megint. Ha meg nem tuggyátok mondani, azt is elveszem, amit eddig kerestetek!

Hazamentek este az aratók. Nem tudták megfejtetni, amit a király kérdezett. Az egyik aratónak vót egy lány. Búsult az apja, mert nem tudta, hogy mit mondott a király. Kérdezte tőle a lány, hogy mit búsul.

Mondta az apja:

— Nem tudom, mit kérdezett a király. Arra kell felelni, hogy „három kilencet el tud tartani, de kilenc hármát nem tud”.

Kacagott a lány.

— Hát kilenc hármat nem tud eltarítani, de három el tud kilencet! Hát a május, június, július tartja el a többi hónapot, mert akkor terem meg az esztendőre való! Na, másnap kimentek aratni. Ment a király és kérdezte:

— Kitanáltátok-e, mit kérdeztem?

Akkor mondta az egyik vállalkozó, hogy ú tuggya. A május, június és július tartja el a többi hónapot.

Akkor mondta a király:

— Nem tik tanáltátok ezt ki! Mongyátok meg, ki tanálta ki!?

Akkor bevallotta az egyik vállalkozó, hogy a lyánya tanálta ki.

— Hát, — azt mondja — jól van!

Másnap két adjutánst küldött a király a lányhoz, hogy nézze meg, milyen magaviseletű.

Kérdezték tüle:

— Magad vagy lányom?

— Magam vagyok.

— Hát apád hun van?

— Elment a szomszéd községbe.

— Hazajön hamar?

— Ha egyenesen jön, akkor nem biztos, hogy hazajön, de ha kerülővel, akkor hazajön.

— Hát az anyád hun van?

— A szomszédnál, elhítták oda.

— Hát mit csinál?

— Amit nem csinált sose, nem is fog.

Akkor kérdeztik a nénjét:

— Hát a nénéd hun van?

— Elment a városba a másik ezerér.

Az adjutánsok elmentek a királyhoz, és mondták, hogy milyen viseletű a lány. A király másnap befogatott és elment érte. Elvitte a lányt magánál. Felöltöztette szépen, és azt mondta neki, hogy minden az övé a kastélyba. Úgy élt ott, mint egy királykisasszony. Azt is mondta neki a király, hogy csak addig lesz ott, míg megtartja a kívánságot: senkinek ne mondjon tanácsot.

Hát az adjutánsoknak megfelelt. A három rejtvény így vót: Ha egyenesen jön az apja haza, akkor nekimegy a fának, ha kerülővel jön, nem esik baja. A másik: Az anya átment a szomszédba halottat öltöztetni. Azt csinál vele, amit még nem csinált és nem is fog. A harmadik az vót, hogy a nénje megesett a gróftul. Kapott kétezer forintot, és elment a másik ezerér.

És akkor ott lakott a kisasszony a királynál. Eccer Mátyás király készült a templomba. Ment a hintón. A kapunál ott vót keresztbe egy kű, oszt a hintó eltörött. Ott vót két strázs. Odahíttá őket a király, és azt mondta nekik:

— Mire hazajövök, ezt a követ megnyúzzátok, mert fejeteket veszem!

Hát búsultak nagyon. A királykisasszony a második emeleten az ablakból nézte őket. Siránkoztak, hogy mán letelik az idő, oszt nem tuggyák megnyúzni a követ. Nagyon sopánkodtak és siránkoztak a királykisasszonynak. A királykisasszony megszánta őket. Hát azt mondta, azt feleljék a királynak:

— Felség! Tessék vírt venni belőle, mert nem tuggyuk megnyúzni a malomkövet!

Osztán ment haza a király. Ott állott a két poszt.

- Hát mér nem nyúztátok meg a parancsomra?!
- Hát nem teccet a vérit venni, kegyelmes uram!
- Na jó, de úgy is tudom, nem ti tanáltátok ezt ki!

Felment a király, éppen ebéd vót. Mondta a kisasszonynak:

- Nahát, eszünk, és utána pakolj! Mindent elvihetsz, amit szeretsz.

Tudta a kisasszony, hogy mi a baj. Megették az ebédet. A király italába álomport öntött, az megitta a borral együtt. A király elaludt. Már mély álomba vót. Akkor a kisasszony leüzent a kocsisnak, hogy fogjon be a hintóba.

Befogott a kocsis, odaállott a kastély elé. Feltétette a kocsiba a királyt, és elmentek az apjánál. Ott lefektették, ú meg mellé ült. Jót aludt a király. Majd nagyot nézett, hol van, hova vitték. Azt mondja a kisasszonynak:

- Miért hoztál ide? Én nem mondtam, hogy ide hozzál.

Felelte nekie:

- Hát téged szeretlek legjobban.

A király megörült. Elvitette a lányt, és a lett a felesége, a szegény arató lyánya. Így tett Mátyás. Azért mondták a népek: „Mehalt Mátyás király, meghalt az igazság.”

Mátészalka (Szabolcs-Szatmár m.)³⁵

10.

Vót Mátyás királynak egy csapat juha, meg egy juhásza. A juhok közt vót egy aranyszőrű bárány. Elment Mátyás királyhoz a burkus király. Szerette vóna megvenni az aranyszőrű bárányt. Kérte, hogy adja el neki, de nem adta semmi-képpen. Akkor fogadtak a két király, a fele-fele királyságba, hogy a burkus király elcsalja a juhásztól, és az Mátyás királynak hazudni fog, mert előzőleg azt mondta Mátyás király, hogy neki olyan juhásza van, aki még soha nem hazudott.

Ment hazafele a burkus király, a juhász vele ment. Kérte a juhásztól a bárányt, hogy adja neki, ad érte sok kincset, ő meg mondja odahaza Mátyás királynak, hogy a bárány elveszett, a farkas megette.

A fiú nem adta, mert ő nem tud hazudni. Akármit ígért, nem adta semmiért. A burkus király hazament és elmondta a lányának, hogy ők fogadtak Mátyással együtt, hogy az aranyszőrű bárányt megejtik maguknak, de nem sikerült. Akkor féltve, hogy a fele királyság elmegyen Mátyás királynak, megígérte a lány, hogy elmegyen ő elcsalni a juhász legénytől.

Vitt a juhásznak finom bort, eledelt. — A kell a baćsó legénynek! — Kezdte osztán a juhásztól kérni. De nem akarta a juhász annak se sehogyse adni. Eccer osztán azt mondja neki, ha jóba lesz vele, neki adja az aranyszőrű bárányt. A királylány meggondolta, mit, úgy se tudja azt meg senki! Ráállt, övé lett a bárány. Mondta, neki nem kell a húsa, csak a bőre. Így a húsát a pástor elhasználta, ő meg elment a bórrel nagy örömmel haza az apjához.

Akkor elmentek mind a ketten nagy örömmel Mátyáshoz. Mondták neki, megejtették, itt az aranyszőrű bárány. Mégis csak ő nyerte meg a fogadást, csak hazudik a juhász.

De a juhász legény gondolkodóba esett, most mit is mondjon Mátyás királynak. Hazudjon vagy ne hazudjon, mert ő még nem hazudott sohase. Elindult hazafele a juhnyájjal együtt. A botját bedugta az egérlyukba, rátette a kalapját, mintha az lenne Mátyás király, és mondja:

— Jó estét kívánok!

Azt kérdi a király — de ő magának beszélte, a botnak:

— Mi újság a tanyán?

— Nincs semmi különös, csak elveszett az aranszörű bárány, elvitték a farkasok.

Ez nem jó lesz, mondja a juhász, mert mán pirult, nem lehet hazudni. Még egyszer megismételte ezt odébbmenve, de csak nem találta jónak. Akkor hazaért, köszön a királynak:

— Jó estét, királyom!

Azok mán benn várták a burkus király lányával együtt, hogy most mán mi lesz.

Kérdezi a király:

— Mi újság a tanyán?

— Felséges királyom, elcseréltem az aranszörű bárányt egy fekete bárányért.

Mondja neki Mátyás király:

— Hozd be azt a fekete bárányt, amiért elcserélted!

— Nem vihetem, mert ott ül az asztalnál.

Így osztán megmondta az igazat. Elmondta, hogy történt a dolog, így megnyerte Mátyás király a burkus király fél királyságát. Az pedig a juhásznak adta a lányával együtt a megmaradt királyságát, mert most mán úgy is mindegy, gondolta.

*Regéc (Borsod-Abauj-Zemplén m.)*³⁶

JEGYZETEK

¹ Budapest, 1898. 53—68.

² GALEOTTO, MARZIO De egregie, sapienter, jocose dictis ac factis Mathiae regis (Mátyás jeles mondásairól és cselekedeteiről) c. anekdotikus jellemrajzából. Ezek közül egy sem él a nép ajkán, s talán nem is élt. Vö. HOLLÓ D.: Néhány népi Mátyás-anekdótánk forrása. Ethn. XLVIII. (1937) 405—6.

³ Legtöbbször DUGONICSA hivatkozik, s több ízben szerepel KISS JÁNOS és JÓKAI földolgozása.

⁴ *Az okos leány* (110—111), valamint *Mátyás király és Vörös Márta* (135—136) c. történet.

⁵ Ld. Hagyományok, I. Vác, 1914. 139—147.

⁶ SOLMOSSY S.: Monda (c. fejezet), 3. kiadás: 198—200.

⁷ Pl. KOVÁCS Á. a PENAVIN OLGA közleményéhez fűzött jegyzetekben. Idézzük: „A közlemény ismételen felveti a Mátyás-mesék gyűjtésének a kérdését. A kérdés század eleji kutatói egymásután csodálkozásukat fejezik ki népi Mátyás-monda anyagunk szegényessége felett, mikor a szomszédaink ontják a Mátyás-történeteket. Nálunk talán kivészett? — vetik fel a kérdést. Aligha, válaszolhatjuk még ma is, csak amit módszeresen nem gyűjtenek, az bizony nagyon csekély anyagot eredményez.” Néprajzi Közl. IV. 4. sz. (1959) 114.

⁸ Uhorszkij koroly Matvij Korvin v szlavjanszkij usztnij szlovesnoszti. Lyvov, 1906. 154 l. A Sevcsenko tud. társ. kiadása. Bö ismertetését adta SZÉMÁN I.: Századok, XLVI. (1912) 138—144.

⁹ Koroly Matvij-Korvin v ugro-ruszkij narodnoj tradicii. In: Narodna Skola, II. (1940—41) no. 7. 124—134. és no. 8. 150—160.

¹⁰ Král' Matej Korvin v l'udovej prozaičkej slovesnosti. Bratislava, Slov. Akad. Vied (SAV) 1957. 137 l.

¹¹ Slovenske pripovedke o Kralju Matjažu (Slownische Sagen von Matthias Corvinus). Ljubljana, 1951. 262 l.

¹² BELLOSICH B.: Mátyás király emléke a szlovén népmondákban ... Ethn. II. (1891) 320—21. (Vegyes közlemények c. rovatban) — ERNYEY J.: Mátyás király a cseh néphagyományban. Ethn. XXXII. (1921) 92—100. — PRÉM J.: Mátyás király a krajnai népköltésben. In: Mátyás Emlékkönyv, Bp. 1902. 236—241. — SZEGEDY R.: Mátyás királylyá választása a délszláv népköltészetben. Ethn. XXVII. (1916) 47—60. — SZEKULICS G.: Beatrix királyné emléke a délszláv népköltészetben. Szá-

zadok, XLVI. (1912) 607—613. — SZÉMÁN I.: Mátyás király a magyarországi ruthén népmondában. Ethn. XXII. (1911) 236—240. — VRÁBELY M.: Hogyan jutott az ország német kézre. (Adatközlés) Ethn. IV. (1893) 160. A Mátyás-mondakör kelet-európai összefüggésben történő vizsgálatára utal ORTUTAY GY.: Mátyás király és Kossuth Lajos nyomában c. közzétett szlovákiai tanulmányi útja beszámolójában. Újabbán: Halhatatlan népköltészet. Bp. 1966. 264—270.

¹³ A folklorizálódásra alkalmassá vált irodalmi mintákat elsősorban a XIX. századi népies hangvételű mondaföldolgozások között kereshetjük. A költők és írók forrásairól ld. TOLNAI A.: Mátyás királlyal foglalkozó költészetünk forrásai. Bp. 1911. A számításba jöhető művekről pedig VERSÉNYI GY. nyújt áttekintést a Mátyás király a magyar költészetben c. dolgozatában. In: Mátyás Emlékkönyv, Bp. 1902. 212—221.

¹⁴ Történeti népmondáink. (Ld. IV. közl.) Ethn. XXXVII. (1926) 81—86.

¹⁵ Pl. a kárpátukránok körében erősebb hangsúlyt kap Mátyás népi származása (megkoronázás mondája), a szlovének körében élénkebben él Mátyás visszatérésének, ill. hegyberegítőzésének (vö. Kiffhäuser-mondával) hiedelme, mondája. Nálunk inkább az igazságszótó és a népi bölcseséget nagyra becsülő uralkodói beállítás dominál.

¹⁶ Ehhez nemcsak a folklorisztika és az irodalom bizonyítékait kell figyelembe venni, hanem a korábbi századokra jellemző történelmi, gazdasági és társadalmi viszonyokat is, különös tekintettel a Kelet-Európában létrejött hasonló tendenciákra.

¹⁷ A hazai eredményekre hivatkozom: LÁZÁR B.: A „Gesta Romanorum” hatása a magyar népköltészetre. Ethn. II. (1891) 232—37. — HORVÁTH C.: Codex-irodalmunk példái s a Pédák könyve. In: A cisztercita rend bajai főgymn. ért. az 1891—2. évrre: 1—28. ld. 2. fejezet. Ismertetése: Irodalomtört. Közl. III. (1893) 118—121. — BOGNÁR T.: Mátyás királyról szóló adomák olasz változatai. Egy. Phil. Közl. XVI. (1892) 739—744. — BINDER J.: Néhány Mátyás királyról szóló trufánk s rokonaik. In: Brassói áll. főreálisk. ért. az 1892—93. évrre: 3—40. Hét Mátyás-trufa összehasonlító vizsgálatát adja. — Uő: Az okos leány. Egy. Phil. Közl. XXVI. (1902) 515—521. — Uő: A czinkotai kántor és rokonsága. In: Mátyás Emlékkönyv, 1902. 226—235. — PETZ G.: Néhány Mátyás királyról szóló trufánk s rokonaik. Egy. Phil. Közl. XIX. (1895) 73—74. — KATONA L.: Magyar népmese-típusok. Ethn. XIV. (1903) Ld. Focus: 463, Igazmondó juhász: 463—5. — SOLYMOSSY S.: Az ezeregy-éj. Ethn. XXX. (1919) 64. — HELLER B.: A Kiffhäuser-mondafaj magyar vonatkozásai. Ethn. XIX. (1908) Ld. Hunyadi Mátyás: 18—21. — Uő: A Mátyásmondabeli vasasztal. Ethn. XX. (1909) 269—71. — Uő: Mátyás király megfejt bakkecskéi. Ethn. XLV. (1934) 290—93. — KÖRÖSSY S.: A „czinkotai kántor” meséjének ősei. Ethn. XXXIV/XXXV. (1923/24) 149—51. A halott fa kivirágzása-motívumhoz újabbán: MARÓT K.: A varázsdaltól az epszig. Ethn. LXIX. (1958) 515. 30. sz. jegyzet, amelyben korábbi hivatkozásaira is utal. Ez a felsorolás nem teljes, a fontosabb forrásokra utaltam.

¹⁸ ZOLNAI B.: Mátyás-mondáink eredete és fejlődése. Irodalomtört. X. (1921) 126—137. — SOLYMOSSY S.: Monda. i. m. 198. — HOLLÓ D.: i. m. (vö. 2. sz. jegyzet) 405—422. SOLYMOSSY és HOLLÓ azonos nézetben vannak. Szemben Zolnai felfogásával a Mátyás-mondák keletkezési idejét korábbra gondolják a XVIII. századnál. Bizonyos, hogy már a XVI. században megindult a Mátyás-mondakör kialakulása. Megerősíti ezt a „Meghalt Mátyás király, oda az igazság” szólásunk XVI. századi meggyökeresedése a köztudatban. Első feljegyzéseiről TOLNAI V.: Szálló igék. M. Nyelvőr, XXXI. (1902) 63. és SZABÓ T. A.: Meghalt Mátyás király... M. Nyelvőr, 82. évf. (1958) 235—6. Közmondásunk ma is szerves része a szóban forgó mondakörnek, sőt olykor éppen a mondás igazolását szándékszik bizonyítani az elbeszélés (ld. pl. a 6, 7, 9. sz. történetünket). ZOLNAI mellett szól az a tény, hogy éppen a XVIII. század fordulója (1703—1711) idején fellángoló Mátyás-kultusz-nak minden bizonnyal jelentős szerepe volt mondaciklusunk fejlődésében. Vö. ESZE T.: A kurucok Mátyás-dramája. Irodalomtört. Közl. LXII. (1958) 1—18. Igazolt az is, hogy Mátyás híre az egész Habsburg-birodalom területén megnőtt. A hazai felfogásra világos fényt vet II. József nyilatkozata: „Boldoggá teszem a magyart, s kiveszem szájából Mátyás királyt.” Idézi HOLLÓ D.: Néhány népi Mátyás-anekdótánk, 420.

Mindenesetre az eredet tisztázásában nagy segítséget jelent a Mátyás-mondakörben is szereplő jellemző elbeszélő-motívumok történeti előfordulásának a felderítése és a rokon-mondakörök párhuzamos vizsgálata. A vándor-mondákkal szemben egészen másképpen viselkednek a helyi-mondák. Az utóbbiak keletkezésében nagy szerepe van a fikción alapuló utólagos magyarázatnak. Szembetűnő példáját látjuk a fekete sereggel összefüggésbe hozott emlékeknel. Ez a TÓTH Z. tanulmányából (Bonfini 1490 utáni adatai a fekete seregről. Századok, LXI—LXII. (1927—28) 45—58.) leszármazható egyik tanulság.

¹⁹ GYÖRGY L. és mások korábbi anekdota és trufa tanulmányai után újabbán KARDOS T.: A trufa. Egy régi magyar irodalmi műfaj jellege és európai összefüggései. Fil. Közl. I. (1955) 111—

138. Érinti a Mátyás-trufák problémáját is: 111, 134. és kk. A magyar vígjáték kezdeteivel és a régi magyar színjátszással foglalkozó munkái (1955) ugyancsak érintik e témakört.

²⁰ Az utóbbi másfél évtizedben F.-NÉ VIRÁNY J., PENAVIN O., BALINT S., S. DOBOS I., BALASSA I., BÉRES A. — a felsorolás nem teljes — dolgozataiban, ill. gyűjteményeiben kerültek publikálásra Mátyás-mondák. A közleményünkben előforduló Mátyásmonda-típusok száma nem nagy. A hozzájuk fűzött jegyzetből kimarad az Ethnologiai Adattár kéziratos anyagára való hivatkozás.

²¹ Ezek az adatok a Rákóczi személyéhez, a kurucok, valamint a husziták és a törökök emlékéhez kapcsolódó prózai és balladai történetek kutatása során, s ezen túlmenően a feleségemmel együtt végzett korábbi (1955—60), majd a magam részéről tovább folytatott mesegyűjtés kapcsán kerültek elmondásra. A szövegközlésért a népi előadás-modor és az irodalmi nyelv közötti közepet követjük, hogy sem az eredetiség, sem az érthetőség ne szenvedjen csorbát.

²² Elmondotta Szűrös István 68 é. gulyás. (Magnetofon-felvétel) 1964. III. 24. Közölt változata a magyar nyelvterületről Verbiciáról. *Kálmány L. feljegyzése. Közli Bálint S.: A szegedi táj történeti mondavilágából c. tanulmányában. Ethn. LXXIV. (1963) 42—43. Bihartordáról, ld. Végh J.: Sárreői népmesék és népi elbeszélések. Debrecen, 1944. 122. Bodrogközi elterjedésében joggal föltételezhető szlovák vagy kárpátukrán hatás. A pásztorélet kedvezett a szóbeli hagyományok cseréjének. *Kárpátukrán változat: VRÁBELY: i. m. 160. — SZÉMÁN: i. m. 236—7. — LINTUR: i. m. 127—8. Szlovák párhuzam: HELLER B.: A Kiffhäuser-mondafaj, 19. — ORTUTAY: Mátyás ... nyomában, 268—9. Utalás egy Halenkov-i elbeszélésre. — Dölszláv: SZEGEDY R.: i. m. 49—51, 53—4, 56—8. A hazai forrásokra vonatkozóan ld. még SZENDREY Zs.: Történeti népmondáink, Ethn. 1926. 81. A Plešány-i változatban nincs meg a vasasztal-motívum, de előfordul benne a kivirágzott száraz fa (isztiike), amely egyik szerves alkotórésze a szóban forgó mondatípusnak.**

²³ Szita Ferenc 75 é. közlése. Az elbeszélés a magyar köztudatban élő felfogás tükrözője. Tipikus megnyilvánulása annak, hogy a fikatív történeti mozzanat miképpen válhat szubjektív és tendenciózus vélemény kifejezőjévé.

²⁴ Elmondotta Bakk Elek 54 é. 1955. IV. 25. (Gyorsírásos feljegyzés) Mátyáshoz kapcsolt változatával az eddigi közlésekben nem találkozunk.

²⁵ Informátor Szita Ferenc 75 é. 1963. VII. 10. A *Heltai* anekdotáján alapuló Jókai-földolgozás töredékes variánsa. Ld. TÓTH B.: i. m. 102. Mátyás orra címmel. Vö. SZÉMÁN I.: i. m. 239—40. Ulics, Utczás (Zemplén m.) községből.

²⁶ Általánosan elterjedt nézet Mátyásról. A balvégzetű trencsényi csata színhelyének közelében fekvő Hámory községben több adatközlő egybehangzó véleménye. Ennek az adatnak, valamint a kurucokra és Rákóczi személyére vonatkozó mondák felvételében és feljegyzésében JÁN KOMOROVSKY szlovák Mátyás-kutató volt segítségemre. 1964. III. 17.

²⁷ Elmondotta Szűrös István 68 é. 1964. III. 25. (Gyorsírással.)

²⁸ Adorján András 49 é. elbeszélése. 1955. III. 11. Feljegyzés gyorsírással. AaTh és BERZE NAGY J. mesekatalógusában nem szerepel. *Hazai változatok: S. DOBOS I.: Egy somogyi parasztcsalád meséi. UMNGY X. Bp. 1962. 349—50. Az 529. lapon hivatkozik a Magyar Népmesekatalógus (kézirat, röv. MNK) példáira. Újabban BÉRES A.: Rozsályi népmesék. UMNGY XII. Bp. 1967. 277—78. (Jegyzete: 466.) *Kárpátukrán változat: LINTUR: i. m. 132—133. Eltérés jelentékeny, mert a történetben azért ütnek Mátyás kezére, amiért húst akar kivenni. Csak a csontot chetné. Mátyás meghívja a juhászokat Budára, de tányérjukba csak rópát rakat. Szomszédai megrokkott tányérjába akarnak nyúlni, de a kezükre ütnek. Kiderül, ki járt a havasonok, a Dragobckij csúcson.**

²⁹ Elmondotta Kendi József 62 é. csordás. Feljegyezte Valádi Erzsébet 1954. VIII. 25. *Változatok: GÖNCZI F.: Göcseji mondák Mátyás királyról és Toldiról. Ethn. XIV. (1903) 439. Inkább csak utalás arra, hogy Döbréte községben ismerik. — S. DOBOS I.: i. m. 348—9. (Jegyzete: 529.) CSEFKÓ feljegyzésében (ld. Négy kis monda Mátyás királyról. Ethn. XXXVIII. 1927. 266—67.) köleszákot cipelő Mátyás szerepel (cím: Mátyás napszámba dőgozik). TÓTH B.: i. m. 115—118. HELTAI GÁSPÁR krónikája alapján közli a mondat. Ez a típus a mesekatalógusokból hiányzik.*

³⁰ Kendi József 62 é. elbeszélése. Valádi Erzsébet feljegyzése: 1954. VIII. 25.

³¹ Barna István 55 é. közlése. Feljegyezte: Valádi Erzsébet: 1955. II. 8. Az elbeszélés stílusa elárulja, hogy Barna gyakorlatilag mesemondó.

³² Kocsis Gyula 82 é. 1964. III. 21. (Magnetofon felv.)

³³ Elmondotta Szűrös István 68 é. 1964. III. 24. (Gyorsírásos feljegyzés) Változataink többekévé eltérnek, a különbség azonban nem lényegbevágó. *Hazai párhuzamok: F.-NÉ, VIRÁNY J.: A bodrogközi Láca népmeséből. Sárospatak, 1957. 113. lapon a kéziratban levő gyűjtemény 145. sz. meséhez fűzött jegyzetben ismerteti, ill. utal a lácai előfordulásra. — BALASSA I.: Karcasai mondák. UMNGY XI. Bp. 1963. 354. sz. monda: 478—79. (jegyzete: 595., ahol hivatkozik BERCZ KÁROLY*

földolgozására). Szomotori változata megtalálható a Sárospataki Faluszeminárium Adattárában: 1,032-jelzettel. A 7/a. sz. mondában a bevezető rész (szálláskeresés) a Mátyás-mondakör egyik gyakori motívuma. Önálló mondaként ld. TÓTH B.: i. m. 114—15. Mátyás király a szebeni özvegnél címmel (HELTAI után). Rokon vele a CSEFKŐ feljegyzéséből ismert történet (i. m. 267.). Csak a szegény ad szállást Mátyásnak. A gazdag büntetést, a szegény jutalmat kap. A vajdácskai mondában is jutalmat kap a szállásadó asszony. A 7. és 7/a. sz. történetben a király a házasság nyelbeütését is vállalja. Házasságszerző szerepköréhez vö. SZENDREY Zs.: i. m. 85.

³⁴ Elmondotta Bori Istvánné 72 é. 1955. IV. 7. Gyorsírásos feljegyzés. *AaTh* 900—904 típusok-kal (The Shrewish Wife is Reformed) egyezés. Hazai változataira vonatkozóan ld. BERZE NAGY J.: Magyar népmesetípusok, II. (900. Kevély királykisasszony — címszóval) 904—906. Ezekben a változatokban Mátyás neve nem szerepel.

³⁵ Adatközlő Bójtós György 87 é. 1959. VII. 3. Története *Az okos leány* mesetípus családjába (*AaTh* 875) sorolható. Rendesen három tanács követi egymást, a kéki mesében csak kettő. *Hazai változatok*: BERZE NAGY J.: i. m. II. 388—92. (875. Okos leány) A mesénkbe szőtt második rész (rejtélyes válaszok a király adjutánsainak) önálló elbeszélés formájában is előfordul. Pl. Szatmár megyében, ld. BÉRES A.: i. m. 273—74. (43. sz.) és 44. sz. (275.) Vö. BERZE NAGY J.: i. m. II. 409—410. (921. Az okos leány furfangos válaszai). Mátyás nevével való kapcsolat nélkül két további változatot jegyeztünk fel. Az egyik Regécről, a másik Abaujvárról származik. Az utóbbi cigány mesélő adata, az okos leány is cigány. *Hazai párhuzamok*: SEMAYER V.: Mátyás király és a molnárlány. Ethn. XLIX. (1938) 218—19. — ORTUTAY Gy.: Fedics Mihály mesél. UMNGY I. Bp. 1940. 36. sz. 366—68. — BANÓ I.: Baranyai népmesék. Bp. 1941. 63. sz. 298. — F.-NÉ VIRÁNY J.: i. m. 79—83. Vö. még PENAVIN O.: Mátyás-mondák a Vajdaságból. Néprajzi Közl. IV. 4. sz. (1959) 110—111. Jegyzete: 114. E mesetípus hazai elterjedéséről és egyetemes kapcsolatairól ld. BINDER J.: *Az okos leány*. Egy. Phil. Közl. XXVI. (1902) 515—521. — SOLMOSSY S.: *Az ezeregyéj*. Ethn. XXX. (1919) 64.

³⁶ Elmondotta Ruskai Imréné, Bakos Erzsébet 34 é. Feljegyezte Valádi Erzsébet 1955. VII. 15. *AaTh* 889. és BERZE NAGY J.: i. m. II. 889. Igazmondó juhász (399—401). *Újabb hazai változatok*: LOSCHDORFER A.: Veszprém megyei népmesék. Ethn. XLVII. (1936) 91—92. Rokon elbeszélés *Kocsisné, Szirmai Főris Mária* (Felsőtisza-i népmesék. Debrecen, 1956. 140—148. Az aranyszörű bárány pásztora címmel) mesekötetében. Egyik szatmárcsukai feljegyzésű mesénkben két báró fogadásáról van szó. A báró szép leánya ráveszi Jancsi gulyást, hogy gyógyulása érdekében vágja le az aranygombos bikát. A csel nem sikerül, a gulyás megvallja az igazat gazdájának.

E típus hazai elterjedéséhez és egyetemes kapcsolataihoz ld. KATONA L.: *Párhuzamok*, Ethn. II. (1891) 62. — LÁZÁR B.: A „Gesta Romanorum” hatása, Ethn. II. (1891) 236—7. — BINDER J.: Néhány Mátyás királyról szóló trufánk, 33—38. — TÓTH B.: i. m. 137—145. Forrása ERDÉLYI JÁNOS mese utáni feldolgozása.

BEITRÄGE ZU DEM MATTHIAS-SAGENKREIS

Von

I. FERENCZI

Matthias I. Corvinus, König von Ungarn (1458—1490) ist nicht nur in der ungarischen mündlichen Volksdichtung, sondern auch in den karpaten-ukrainischen, slowakischen, rumänischen, slowenischen, serbischen und kroatischen Volksdichtungen der Nachbarländer ein beliebter Held. Die Mitteilung gibt eine kurze Übersicht über die bisherige Sammlung der mit Matthiasens Gestalt verbundenen Sagen, Anekdoten und Märchen. Es ist festzustellen, dass die ungarische Sammlung der der benachbarten Länder nächststeht.

Der Verfasser teilt fünfzehn Sagen- bzw. Märchentexte mit. Sie bilden zehn verschiedene Typen. Die Aufzeichnungen stammen aus dem nordöstlichen Teil Ungarns (Komitat Borsod-Abauj-Zemplén und Szabolcs Szatmár), aus Transdanubien und aus den Ortschaften ungarischer Sprache in der Ost-Slowakei.

Themen: Nr. 1. und Nr. 1/a: Die Wahl von Matthias zum König. Nr. 2.: Der König schickt Ausspäher aufs Land, um die Stimmung der Bevölkerung zu kennen. Nr. 3.: Der König späht das Lager und die Stärke des Feindes verkleidet aus. Nr. 4.: Der König geht verkleidet auf dem Lande herum und rächt sich für die den Armen widerfahrende Unrecht. Nr. 5. und 5/a: Der Schäfer bewirtet Matthias. Er schlägt aber beim Essen auf die Hand des Königs, weil Matthias mit seinem Löffel ihm das Fleisch entnimmt. Der König gab zu, dass der Schäfer recht gehabt hatte. Nr. 6.:

Der habgierige Ortsvorstand bezwingt Matthias, ohne Entgelt zu arbeiten. Der König macht an seinem Arbeitsplatz Zeichen, um sein Dortsein später beweisen zu können. Er kehrt darauf mit seiner Begleitung zurück. Matthias enthüllt und bestraft den Vorsteher. Nr. 7, 7/a, 7/b, 7/c: Der König enthüllt und bestraft gerecht den bösen Wirt, der die reichen Reisenden tötet und ausraubt. Nr. 8.: Dieses Märchen stimmt mit dem Märchentyp Aa-Th. 900—904. (The Shrewish Wife is Reformed) im wesentlichen überein. Nr. 9.: Es ist in den Typ Aa-Th. 875. (The Clever Peasant Girl) einzureihen. Nr. 10.: Stimmt mit dem Typ Aa-Th. 889. (The Faithful Servant) überein.

In den Anmerkungen Nr. 18. lässt sich der Verfasser auch über die Fragen des Ursprungs der Matthias-Anekdoten aus. Es gibt zwei einander entgegengesetzte Meinungen. Der einen Ansicht nach entstanden sie im 18. Jahrhundert durch Übertragung internationaler Wanderthemen, d. h. diese Wanderthemen wurden mit der Gestalt des ungarischen Königs Matthias verbunden. Der anderen Ansicht nach begannen sich die Matthias-Sagen schon in den früheren Jahrhunderten auszubilden. Es kann erst auf Grund weiterer philologischer und motivgeschichtlicher Forschung und fleissiger Sammlung der in der mündlichen Überlieferung noch vorhandenen Texte endgültig entschieden werden, wann die einzelnen Sagen, Anekdoten und Märchen ihre überlieferte, folkloristische Form gewannen.